

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาชาติ

พระเดชพระคุณ ท่านสุภาพสตรีและสุภาพบุรุษและนิสิตนักศึกษา

หัวข้อเรื่องที่ผมจะบรรยายในวันนี้ เท่าที่ทางมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้มอบหมายมา คือ เรื่องพระพุทธศาสนากับการพัฒนาเศรษฐกิจ กระผมใคร่จะขอเปลี่ยนเป็น การพัฒนาชาติ เพราะเหตุว่า เท่าที่ได้พิจารณาและเท่าที่ได้มีประสบการณ์มาเป็นเวลานานพอสมควร ก็รู้สึกว่ เรื่องเศรษฐกิจนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญรองไปกว่าเรื่องสังคมในบางกรณี เพราะฉะนั้น จึงใคร่ขอเปลี่ยนหัวข้อเป็นพระพุทธศาสนากับการพัฒนาชาติ เพื่อให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ข้อที่กระผมควรจะออกตัวอีกข้อหนึ่งก็คือ กระผมเองแม้จะเป็นพุทธศาสนิกชนแต่จะเรียกว่าเป็นคนที่แก้วตักหาเรียกได้ไม่ ไม่เคยบวชเรียน นอกจากจะเคยบวชเป็นสามเณร เป็นเวลานานมาแล้ว เมื่อเด็ก ๆ ก็ได้เข้าเล่าเรียนในโรงเรียนฝรั่ง ซึ่งมีการสอนคริสต์ศาสนาเป็นพื้น ความรู้ทางพระพุทธศาสนาของกระผมไม่ลึกซึ้งแตกฉาน เท่าที่เก็บได้ก็เก็บได้จากการที่เคยตามคุณยายไปฟังเทศน์ จากการอ่านหนังสือที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาและพระธรรมเทศนาบางเล่ม เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่ามีความผิดพลาดในเรื่องหลักการพระพุทธศาสนา กระผมหวังว่าท่านทั้งหลายจะได้ให้อภัย

ในการแสดงปาฐกถาในวันนี้ กระผมจะขอแยกออกเป็น ๓ หัวข้อใหญ่ ๆ หัวข้อแรกจะกล่าวถึงการพัฒนาชาติ ซึ่งจะแยกหัวข้อย่อยออกมาเป็น ความเจริญของสังคม คติในการวางแผนพัฒนาและเรื่องการพัฒนาคน ในตอนหลัง กระผมหวังว่าจะได้เสนอข้อคิดบางประการเกี่ยวกับบทบาทของพระพุทธศาสนาในการพัฒนาชาติ

การพัฒนาชาติ

เราทั้งหลายได้กล่าวกันอยู่เสมอว่า ชาติของเราต้องการที่จะให้มีการพัฒนา ข้อที่คิดในเบื้องต้น ก็คือว่า เราจะพัฒนาไปเพื่ออะไร เราจะพัฒนาไปเพื่อให้สังคมของเรานั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร จึงจะเรียกว่า สังคมที่เจริญและที่ได้พัฒนาแล้ว กระผมมีความเห็นว่าสังคมใดก็ตาม จะเจริญรุ่งเรืองได้ต้องมีลักษณะ ๔ ประการคือ

- ๑ เป็นสังคมที่มีสมรรถภาพ
- ๒ บุคคลในสังคมนั้นพึงมีอิสระและเสรีภาพ
- ๓ สังคมนั้นมีความยุติธรรมครอบงำอยู่ และ
- ๔ บุคคลในสังคมนั้นมีความเมตตากรุณาซึ่งกันและกัน

หลักเกณฑ์ในการที่สังคมใดจะเจริญขึ้นได้ทั้ง ๔ ประการนี้ กระผมขอขยายความดังต่อไปนี้

หลักสมรรถภาพ ในที่นี้ กระผมหมายถึงความสามารถของบุคคล ในสังคมที่จะประกอบกิจต่าง ๆ ให้มีผลเป็นประโยชน์แก่ตนและแก่ผู้อื่น อรรถประโยชน์ที่ว่านี้ อาจแบ่งออกได้เป็น ๓ ประการคือ

- ประโยชน์ทางวัตถุ
- ประโยชน์ทางปัญญา และ
- ประโยชน์ทางธรรมะ

ประโยชน์ทางวัตถุ ได้แก่การอยู่ดีกินดีทำให้สุขภาพ ข้อนี้นั้นส่วนใหญ่ในฐานะที่เราอยู่ในโลก เราก็มักจะยึดถือเป็นข้อสำคัญ แต่แท้จริงท่านทั้งหลายในที่นี้คงจะเข้าใจได้คือว่าไม่ใช่เป็นหัวข้อที่สำคัญ ที่สำคัญกว่านั้นก็คือประโยชน์ทางธรรมะ ประโยชน์ทางปัญญา ได้แก่การสร้างสรรค์ความงามให้เกิดขึ้นในประเภทต่าง ๆ ทำให้เจริญใจยิ่งขึ้น มีความรู้กว้างขวาง มีวิชาที่จะชักนำไปสู่ความอิมเอบในทางใจ มีวรรณคดี มีดนตรีและปรัชญายิ่งมั่งคั่ง ส่วนประโยชน์ที่สามคือประโยชน์ทางธรรมะนั้น ได้แก่ความอิมเอบในดวงจิต เพราะความรู้สึกว่ามีอะไรเกิดขึ้น รวมเป็นประโยชน์ทั้งสาม

ความสามารถนี้จะมาจากปัญญาโดยกำเนิดทางหนึ่ง และจะมาจากการศึกษาอบรมอีกทางหนึ่ง เมื่อบุคคลในสังคมมีความสามารถเป็นเบื้องต้นแล้ว บุคคลเหล่านั้นย่อมจะรู้จักสะสมความสามารถขึ้นมาเป็นทุนประกอบขึ้นเป็นเครื่องมือ เครื่องจักร เครื่องกลไก ทำให้มีสมรรถภาพสูงขึ้นสืบไป การใช้เครื่องมือและความสามารถของบุคคลประกอบกันนั้น ก็ยิ่งส่งเสริมวิชาการและความถนัดให้สูงขึ้น เป็นมรดกตกทอดแก่อนุชนต่อไป เพราะฉะนั้นสมรรถภาพที่กระผมกล่าวถึงในที่นี้ จึงควรจะแยกได้ว่า เป็นสมรรถภาพทั้งในปัจจุบัน และสมรรถภาพอันเป็นทุนสำหรับอนาคตของสังคม การสะสมทุนทางวิชาการต้องอาศัยการวิจัยเป็นสำคัญ ประเทศใด สถาบันการศึกษาใด ไม่มีการวิจัย หรือมีการวิจัยแบบนั่งประชุมกันเฉย ๆ หรือแบบวิจัยด้วยลมปากอย่างที่บางแห่งเขาทำในประเทศไทย สถาบันนั้นย่อมจะต้อง

ด้อยในเชิงสะสมทุนเป็นแน่ อนึ่ง ความสามารถของบุคคลแต่ละคนเมื่อมีการ
ประสานกันและกัน โดยวิธีการจัดการที่ดีและวิธีบริหารที่ดีย่อมทำให้เกิดความ
สามารถส่วนรวม ซึ่งสูงกว่าผลบวกธรรมชาติของความสามารถแต่ละคน กล่าว
โดยสรุปแล้ว สมรรถภาพของสังคมเป็นกำลังสำคัญ ที่จะชักจูงให้สังคมและ
บุคคลในสังคมเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป นี่แหละเป็นเรื่องที่เราเรียกกันว่า
“พัฒนา”

หลักที่ ๒ คือหลักอิสระเสรีภาพ เสรีภาพของมนุษย์เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์มี
ความแตกต่างกันกับสิ่งที่ปราศจากชีวิต หรือเครื่องยนต์กลไก หรือสัตว์
เครื่องจักร ถ้ามีแต่สมรรถภาพ แต่บุคคลในสังคมนั้นปราศจากเสรีภาพ สังคม
นั้นย่อมจะเป็นสังคม “หุ่น” แม้จะมีกำลังทำให้เจริญขึ้นได้ก็เจริญไปได้ไม่ดี
นัก เพราะผลของความสามารถนั้นย่อมคงมีไปในการทำงานเดียวกันสำหรับทุกคน
เสรีภาพทำให้มนุษย์เราสามารถเลือกจุดหมายและวิถีทางแห่งชีวิต และการ
ประกอบกิจของตนได้ตามชอบใจ และใจของมนุษย์นั้นย่อมรวมถึงรสนิยม
และความเอนเอียงต่าง ๆ กันออกไป เมื่อมีความแตกต่างกัน สังคมนั้นย่อม
จะมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

อนึ่ง เมื่อมนุษย์เราทำอะไรด้วยใจชอบ คือที่เรียกตามคติพระพุทธศาสนา
ว่า มีฉันทะ ท่านว่าจะทำได้ผลดีกว่าทำโดยไม่ชอบ หรือทำโดยฝืนใจทำ
เพราะฉะนั้น เสรีภาพจึงเป็นสิ่งที่ส่งเสริมปัญญาอันเป็นอนุสรณ์แห่งสมรรถ
ภาพ

อีกประการหนึ่ง มนุษย์แต่ละคนเกิดมามีศักดิ์ศรีของตัวติดตัวมา
ศักดิ์ศรีนี้หาควรจะลบเลือนเสียมิได้ ไม่ว่าจะเกิดมาในฐานะที่ต่ำต้อย หรือใน

ฐานะวงศ์ตระกูลที่สูงส่ง เพราะฉะนั้น เสรีภาพจึงเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาชาติ หลักการประชาธิปไตยจึงเป็นหลักการที่ควรส่งเสริมสนับสนุนอย่างจริงจัง ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาในประเทศชาติขึ้นได้ อุปสรรคสำคัญของหลักประชาธิปไตย ก็คือความโลภอย่างหนึ่งกับความทรนงนึกว่าตนวิเศษอีกอย่างหนึ่ง เลยทำให้เพิกเฉยต่อและทำลายซึ่งสิทธิและศักดิ์ของผู้อื่น เป็นการเหนียวรั้งไว้ไม่ให้โอกาสที่ชาติด้านบ้านเมืองจะเจริญพัฒนาได้โดยสมบูรณ์

หลักที่ ๓ หลักความยุติธรรมในสังคม มนุษย์เราในสังคมผูกพันให้อยู่ร่วมกัน ก็โดยมีกฎแห่งความยุติธรรมกระชับอยู่ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นคติของศาสนาพุทธ การที่สังคมจะอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ หรือเราเรียกว่ามีสามัคคีธรรมนั้น ย่อมต้องอาศัยความยุติธรรมเป็นที่ตั้ง ความน้อยใจ ความริษยา ความแค้นแค้นซึ่งตีย่อมเกิดจากความรู้สึกนึกหรือระแวงว่าคงจะมีความยุติธรรมขึ้น และถ้าเป็นเช่นนั้นย่อมจะเป็นชนวนให้เกิดทุกข์ สันติสุขย่อมปลาสนาไปทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสังคมเดียวของชาติเดียวกัน หรือเป็นเรื่องระหว่างชาติ ถ้าขาดความยุติธรรมในชาติด้านเมือง ถ้าหากว่าไม่มีข้อไม่มีแป ก็เกิดเหตุจลาจลภายในชาตินั้น ถ้าเป็นเรื่องระหว่างชาติก็ย่อมเกิดเหตุก่อกวนและสงคราม ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าความยุติธรรมนำไปสู่สันติและสันติเป็นมูลฐานแห่งการพัฒนา

หลักที่ ๔ ความเมตตากรุณา มนุษย์เราเกิดมามีร่างกายและปัญญาสมองไม่เสมอกัน บางคนฉลาด บางคนโง่ บางคนพิการ บางคนแข็งแรง บางคนก็ประสบภัยพิบัติในระหว่างดำรงชีวิตอยู่ บางคนเกิดมาในถิ่นฐานที่มีช่องทาง

จะศึกษาเล่าเรียนได้สะดวกสบาย แต่บางคนอยู่ในชนบทห่างไกลความเจริญ เหล่านี้เป็นต้น เมื่อเริ่มต้นก็เกิดความไม่เสมอกันเสียแล้วนี้ ย่อมเป็นหน้าที่ของสังคมที่จะขจัดปัดเป่าความไม่เสมอภาคนั้นให้ลดน้อยลงที่สุดที่จะกระทำได้ สมดังที่ประธานาธิบดีรามอน แม็กไซไซ แห่งฟิลิปปินส์กล่าวว่า “ใครเกิดมามีน้อย ควรจะได้รับให้มากจากกฎหมาย” ธรรมชาติข้อนี้ก็คือเมตตาการุณยานั่นเอง ตามความเห็นของกระผม การที่บางคนในพวกเราเรียกว่า “กฎแห่งกรรม” เช่นเด็กที่เกิดมาตาบอดแล้วเราก็เฉยเมย ขาดวันเราก็เฉยเสีย เพราะถือเป็นอุเบกขาเสียว่า เพราะชาติก่อนเขาทำมาบาป จึงมาตาบอดหรือเสียขาในชาตินี้นั้น กระผมขอเสนอว่าเป็นความเชื่อที่เป็นภัยแก่สังคมอย่างยิ่ง ผู้ใดกอบโกยลาภยศด้วยมิฉาชีพ แล้วภายหลังพยายามไถ่บาป ด้วยการให้ทาน ทำบุญเลี้ยงพระ การทำบุญให้ทานชนิดนี้ไม่ชอบด้วยหลักธรรม เป็นเรื่องที่จะอนุโลมเข้าในหลักเมตตาการุณยาไม่ได้ หลักเมตตาการุณยานี้ กระผมขอเสนอว่าสืบเนื่องสัมพันธ์กับหลักเสรีภาพ คือศักดิ์ศรีของมนุษย์แต่ละคน ผู้ที่อ่อนแอกว่าย่อมพึงมีสิทธิเรียกร้อง ไม่ใช่คอยรับทานจากผู้ที่แข็งแรงกว่า และผู้ที่แข็งแรงกว่า ฉลาดกว่า จะต้องรู้จักยับยั้งไม่กอบโกยด้วยความโลภ เปิดโอกาสให้มีความยุติธรรมทางสังคม ความกรุณาและเมตตาเป็นธรรมสำคัญของสังคม สมรรถภาพอย่างเดียวอาจทำให้เกิดความอยุติธรรมได้ง่าย ต้องอาศัยความเมตตาการุณาด้วย สังคมนั้นจึงจะเจริญพัฒนาโดยสมบูรณ์

คติในการพัฒนาชาติ

ที่กระผมได้กล่าวมาจนถึงตอนนี้ ได้พยายามที่จะเสนอว่าลักษณะของสังคมที่จะมีการพัฒนาด้วยดีนั้น ควรจะประกอบไปด้วยคุณธรรมอย่างไรบ้าง ต่อไป

กระผมจะขอเสนอคติบางประการในการวางแผนพัฒนาชาติ เมื่อพิจารณาเห็นชัดแล้วว่า ชาติที่จะเจริญได้จะต้องมีลักษณะ ๔ ประการดังกล่าวข้างต้น การวางแผนพัฒนา ก็ย่อมจะต้องกระทำภายในกรอบหลัก ๔ ประการนั้น การวางแผนพัฒนานั้น คนส่วนใหญ่เข้าใจกันว่า เป็นเรื่องของเศรษฐกิจ และบางคนก็อาจจะขยายลงไปจนถึงว่า เป็นเรื่องของการศึกษาและสาธารณสุขร่วมด้วยเป็นสำคัญ และถือว่าเป็นเรื่องของนักเศรษฐศาสตร์ และนักสังคมศาสตร์ แท้จริง ถ้าพิจารณาไปโดยลึกซึ้งแล้วจะเห็นได้ว่า เรื่องของการพัฒนาชาตินั้น เป็นเรื่องของวิชาการทุกแขนงรวมทั้งวิชาศีลธรรมจรรยาด้วย เมื่อเราจะปลูกบ้าน เราจะต้องปรับเนื้อที่ดินและก่อรากฐานให้แน่นแผ่นเสียก่อน เมื่อเราจะปลูกพืชหวังผล เราต้องบำรุงที่ดินหาอาหารพืช หาน้ำมารด และจะต้องเตรียมคนเตรียมพาหนะเตรียมยั้งฉางเป็นอุปกรณ์ให้พร้อม ฉันทึกฉันทันนั้น การหว่านพืชพัฒนาจะหวังผลนั้นก็ต้องเตรียมสิ่งต่าง ๆ อันเป็นอุปกรณ์ไว้ให้พร้อม จึงจะได้ผลดีและสมบูรณ์ ถ้าไม่ได้เตรียมอุปกรณ์ไว้ให้พร้อม ก็พัฒนาได้เหมือนกัน แต่ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร เหมือนหว่านพืชลงไปในนาที่ขาดน้ำหรือขาดธาตุที่เป็นอาหารพืช สถานการณ์ต่าง ๆ อันจะเป็นทุนแก่การพัฒนา นั้น กระผมขอเสนอเป็นข้อสรุปว่า

๑. ชาติควรมีความสงบเรียบร้อยทั้งภายในและภายนอก และการบริหารราชการแผ่นดิน ควรมีระบบที่ดีพอสมควร
๒. เราจะต้องตั้งเป้าหมายในการพัฒนาให้ดี และให้ถูกต้อง เพราะเหตุว่า ถ้าหากว่าตั้งเป้าหมายไว้ไม่ถูกต้อง เราย่อมจะดำเนินการพัฒนาไปไม่ได้

ผล

๓. วิธีดำเนินงานพัฒนานั้น จำเป็นจะต้องอาศัยหลักวิชา และจำเป็นที่จะต้องกระทำไปโดยรอบคอบ และ

๔. การใช้อำนาจในการพัฒนาควรจะใช้แต่พอสมควร และจะต้องมีวิธีการที่จะป้องกันแก้ไขมิให้มีการใช้อำนาจไปในทางที่อาจจะเป็นภัยแก่สังคมนั้น

ทั้ง ๔ ประการนี้กระผมขอขยายความเป็นลำดับไป

ประการที่ ๑ ความสงบเรียบร้อยและการบริหารมีสมรรถภาพ การวางแผนพัฒนาเป็นการวางแผนลงทุนสำหรับชาติ เพื่อให้เกิดผลในอนาคต ทั้งที่เป็นอนาคตอันใกล้และอนาคตอันไกล เพราะฉะนั้น การลงทุนและการประเมินผล รวบรวมผลจะกระทำไม่ได้ดี ถ้าบ้านเมืองไม่เป็นปกติสุข ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ ชาวนาชาวไร่ในเขตที่มีการรบกวนต่อสู้กัน จะหว่านจะปลูก จะเก็บเกี่ยวไม่สะดวก ประเทศเวียดนาม ประเทศลาว ประเทศปากีสถาน และประเทศอื่น ๆ ซึ่งมีสงคราม ไม่ว่าจะเป็นภายนอกภายในขัดแย้งกันอยู่ จะมีการวางแผนพัฒนาไม่ได้ เพราะไม่ทราบแน่ชัดว่าจะเกิดอะไรขึ้น สงครามระหว่างประเทศ และสงครามโลกย่อมขัดขวางการวางแผนพัฒนาอย่างที่เราได้เห็นกันอยู่แล้ว แม้แต่เพียงมีการคุกคามกันไม่ถึงรบพุ่งกันจริง ๆ เช่นกรณีมาเลเซียกับอินโดเนเซียประจันหน้ากันเมื่อ ๒ - ๓ ปีที่แล้วมา ก็ได้ทำความเสียหายแก่การจำเริญทางด้านเศรษฐกิจและสังคมทั้งสองประเทศ ความสงบดังกล่าวยังต้น ไม่จำเป็นจะต้องเป็นการคุกคามด้วยอาวุธโดยชัดแจ้ง เมื่อใดภายในประเทศของเราเอง ถ้าหากว่าการบริหารราชการแผ่นดินบกพร่องถึงขนาดที่เราเรียกกันได้ว่า “บ้านเมืองไม่มีชื่อไม่มีแป” แม้ว่าจะไม่มีคอมมิวนิสต์มาก่อการร้าย ชาตินั้นก็ย่อมจะรวนเร จะทำการพัฒนาอย่างไรคงไม่สำเร็จ ลักษณะของความวระส่ำระสายนี้ ใน มุลบทบรรพกิจ ในคำพรรณนาเกี่ยวกับ

เรื่องเมืองสาวดีที่เริ่มต้นด้วยว่า “อยู่มาหนูข้าเฝ้า ก็หาเยาวนรี ที่หน้าตาดี ๆ ทำมโหรีที่เคหา....” ไปจนกระทั่งถึง “หาได้ใครหาเอา ไพรฟ้าเศร่าเปล่า อูรา ผู้ที่มีอาญาไล่ตีค่าไม้ปราณี” นี้กระผมจะขอยกเว้นไม่อ่านและจะขอประมวลว่า ในบทความนี้ของมูลบทบรรพกิจที่ได้กล่าวถึงนี้ ท่านได้พรรณนาว่าความยุ่งยากในเมืองสาวดีมีขึ้นเพราะ

๑. ความมัวเมาในกามตัณหา

๒. ความโลภ

๓. ความไม่ถือศีลธรรม แต่ไปถือไสยศาสตร์

๔. การนอราชฎ์บังหลวง

๕. การไม่ให้ความยุติธรรม

๖. ไม่มีความเคารพความดี เห็นผิดเป็นชอบ

๗. บุคคลที่มีอำนาจมีใจเหี้ยมโหด ปราศจากความกรุณา ถืออำนาจเป็นธรรม และ

๘. ข้าราชการไม่ปฏิบัติหน้าที่ กลับข่มเหงราษฎร

ลักษณะวิบากดังที่เกิดขึ้นในพาราสาวดีนั้น มีวิธีแก้ไขอยู่ ๒ ประการ คือ การอบรมสั่งสอนศีลธรรมในมวลชนและข้าราชการทั่วไปให้ได้ผล ไม่ว่าเราจะใช้ศาสนาพุทธหรือศาสนาอื่นใดเป็นหลักนั้นเป็นวิธีแก้ไขประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง ต้องพยายามเฟื่องเลี้ยงที่ผู้ใหญ่ในสังคมนั้น เฉพาะอย่างยิ่งผู้ใหญ่ในทางราชการ เพราะถ้าผู้ใหญ่ดีและสามารถควบคุมผู้น้อยได้ ก็จะช่วยให้ผู้น้อยเข้าทำนองคลองธรรมได้ง่ายขึ้น พุทธภาษิตมีใจความว่า “ผู้นำควรจะต้องอยู่ในธรรมเนียมเสียก่อน หมู่คณะจึงจะสวัสดิ์ได้” และท่านขยายความว่า “เมื่อฝูงโคข้ามไปเป็นหมู่ ถ้าโคผู้นำฝูงไปคด โคเหล่านั้นย่อมไปคดหมด ในหมู่

มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นผู้นำ ถ้าผู้นั้นประพฤติธรรม
ประชาชนนอกนั้นก็ประพฤติธรรมเหมือนกัน แวนแวนทั้งหมดย่อมได้
ประสบความทุกข์ ถ้าผู้ใด โศกผู้นำไปตรง โศกเหล่านั้นย่อมไปตรงทั้งหมด
ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกันผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นผู้นำ ถ้าผู้นั้นประพฤติธรรม
ประชาชนนอกนั้นก็ย่อมประพฤติธรรมเหมือนกัน แวนแวนทั้งหมดย่อมได้
ประสบความสุข” ที่กระผมกล่าวมาถึงความสงบเรียบร้อยและการบริหารบ้าน
เมืองให้ถูกกับความชอบธรรม

เรื่องที่ ๒ ที่กระผมกล่าวต่อไปคือ การวางเป้าหมายในการพัฒนาให้ถูกต้อง
การพัฒนาบ้านเมืองอย่างที่เรารู้จักกันโดยทั่วไปนั้น ถ้าพูดถึงการพัฒนา
เศรษฐกิจอย่างเดียว หมายถึงการเพิ่มรายได้ของประชาชนในบ้านเมืองนั้นให้
อยู่ดีกินดีขึ้น ให้มีพละนามัยดี มีการศึกษาดี จะทำอย่างไรให้ถึงจุดหมาย
จะได้กล่าวต่อไปตอนที่จะได้พูดถึงกระบวนการดำเนินงาน ในที่นี้กระผมจะ
ขออ้อและขอขยายความคำว่า “พัฒนา” ที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นว่ายังไม่ได้ความ
บริบูรณ์จริง ๆ ถ้าไม่ขยายความให้ชัดและเป้าหมายบกพร่องอยู่ เราจะไม่
สามารถดำเนินไปสู่จุดที่ถูกต้องได้ เป้าหมายที่ถูกต้องสมบูรณ์ของการพัฒนา
ชาตินั้นย่อมต้องให้ครบองค์ ๔ ประการ คือ

องค์ที่ ๑ จะต้องพยายามเพิ่มรายได้และสุขภาพของประชาชนในชาติ โดย
คำนึงถึงประโยชน์ทั้งปัจจุบันและประโยชน์อนาคต ถ้าเราลงทุนมาก ทรัพย์สินที่
จะนำมาใช้ในปัจจุบันก็ย่อมมีน้อยลง ถ้าเราลงทุนน้อยเกินไป เราอาจจะ
อยู่ดีกินดีถึงขนาดในปัจจุบัน แต่ในอนาคตประโยชน์จะลดน้อยลง ฉะนั้น จึง
จำเป็นที่จะต้องรักษาคะดุลระหว่างปัจจุบันและอนาคตให้ดีให้เหมาะสม เพื่อให้
ความยุติธรรมแก่คนทั้งรุ่นนี้และรุ่นหน้าต่อไป

องค์ที่ ๒ ของเป้าหมายการพัฒนาชาติ คือ เราจำเป็นต้องรักษาเสถียรภาพในการพัฒนา คำว่า “เสถียรภาพ” นี้ หมายความว่าต้องอยู่ในสภาพที่ไม่ระส่ำระสาย ไม่มีการขึ้น ๆ ลง ๆ เราจะพยายามที่จะรักษาสภาพของเงินตรา มูลค่าของเงินตราและการทำมาหากินของประชาชนให้เป็นไปโดยมีเสถียรภาพ ถ้าทำได้เช่นนี้ การพัฒนาย่อมจะได้ผลดีไม่รวนเร

องค์ที่ ๓ การพัฒนาชาติจะต้องคำนึงถึงการทะนุถนอมสิ่งแวดล้อมประชาชนด้วย ข้อนี้ท่านจะได้จากการที่ว่า หากว่า เรามีการพัฒนามากขึ้น เกิดโรงงานมากขึ้น และโรงงานทั้งหลายนั้นไม่ได้ปฏิบัติในเรื่องที่ควรปฏิบัติ กล่าวคือ นำสิ่งที่ เป็นพิษหรือที่เป็นของโสโครกนำลงสู่ลำน้ำ ซึ่งใช้เป็นสาธารณประโยชน์ ในกรณีเช่นนี้ย่อมจะเป็นภัย แทนที่จะได้ประโยชน์ทั่ว ๆ กัน โรงงานนั้นอาจจะได้ประโยชน์แต่ฝ่ายเดียว แต่ประชาชนทั่วไปนั้นอาจจะขาดประโยชน์เนื่องจากอากาศหรือลำน้ำเป็นพิษใช้ไม่ได้ต่อไป การสร้างถนน การมีจราจร มีรถวิ่งมาก ๆ ก็เช่นเดียวกัน ทำให้สิ่งแวดล้อมเป็นภัยเป็นพิษขึ้นจากวันที่เกิดจากสารเคมีการพัฒนาบ้านเมืองด้วยการสร้างเขื่อน ตัดไม้ ย่อมจะมีผลร้ายไปด้านหนึ่ง แม้ว่าจะได้ผลดีในด้านชลประทานหรือในด้านกำลังไฟฟ้าอยู่บ้าง เพราะฉะนั้นเวลาที่เราจะพิจารณาถึงเรื่องการพัฒนา จำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงสิ่งแวดล้อมอันเป็นประโยชน์สำหรับสาธารณะ และอันเป็นประโยชน์สำหรับบุคคลภายหลังต่อไปด้วย

องค์ที่ ๔ เกี่ยวกับเป้าหมายของการพัฒนาชาตินั้นเป็นเรื่องที่สำคัญสำหรับประเทศไทยอยู่มาก เราจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพยายามกระจายผลที่ได้นั้นให้ทั่วถึงกันในหมู่ชนชาติเดียวกัน เราจะพิจารณาเหตุแต่เฉพาะอัตราเฉลี่ย และส่วนรวมของชาติ อย่างในประเทศไทยที่เราได้อ้างกันว่า ทั่วประเทศไทยเรานั้นมีความ

สมบูรณ์ ได้พัฒนา มีรายได้ก้าวหน้าของประชาชนก้าวหน้าขึ้นปีละ ๘ ใน ๑๐๐ หรือ ๑๐ ใน ๑๐๐ หาใช่เป็นเครื่องวัดที่ถูกต้องไม่ เราจำเป็นต้องตั้งคำถามว่า ที่ ได้เพิ่มรายได้กันนั้น ได้เพิ่มให้ทั่วถึงกันหรือไม่ เท่าที่เราได้เห็นกันอย่าง ชัดเจน ก็คือ ในกรุงเทพฯ และภาคกลาง ประชาชนมีรายได้เฉลี่ยถึงประมาณ ๓ เท่าของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเท่าที่เราได้พัฒนามาเป็นเวลากว่า ๑๐ ปีเศษแล้ว เมื่อเรายิ่งพัฒนาไป ผลของการพัฒนานั้นย่อม ตกอยู่กับคนในเมืองหลวงได้ง่ายกว่าที่จะไปได้กับคนในชนบทในโลกนี้ คนที่ รวยแล้วยิ่งรวยขึ้นง่ายกว่าคนจน และคนจนก็ยิ่งจนยิ่งขึ้น ถ้าเราใช้หลักความ ยุติธรรม ความเมตตาการุณาในสังคมเป็นที่ตั้งแล้ว เราก็พึงตั้งเป้าหมายพัฒนา ให้เกิดผลมากเป็นพิเศษสำหรับชาวนาและชาวชนบท ในทางปฏิบัติข้อนี้หมายความว่า เราจะต้องใช้เงินลงทุนให้มากสำหรับชนบท และยับยั้งไว้บ้างสำหรับ คนในเมืองหลวง และแม้แต่คนภายในเมืองหลวงก็มีคนยากและคนมั่งมี เรา ก็ควรจะมุ่งประโยชน์ให้ได้เกิดแก่คนจนเป็นพิเศษ ในการวางเป้าหมายข้อนี้ นักพัฒนาจะต้องอาศัยศีลธรรมเป็นหลักสำคัญ

ในที่นี้ กระผมจะกล่าวถึง **วิธีการดำเนินงานพัฒนา** เมื่อเราได้วางเป้าหมาย แล้ว เรื่องนี้เป็นเรื่องวิชาการมากกว่าเรื่องอื่น ๆ ที่กระผมได้กล่าวมาแล้ว แต่ พอจะกล่าวได้โดยง่ายว่า การพัฒนานั้นเป็นเรื่องของการลงทุน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจหรือการพัฒนาสังคม เป็นการลงทุนและคาดคะเนผล ฉะนั้น จึงจำเป็น ต้องนำผลที่คาดคะเนต่าง ๆ นั้นมาเปรียบเทียบกัน หลักวิชา เศรษฐศาสตร์ที่นำมาใช้นั้นเป็นหลักธรรมดา หาใช่หลักพิสดารอะไรออกไปไม่ และการดำเนินงานในกระบวนการพัฒนานี้เป็นการดำเนินการ โดยแบบแผน ปฏิบัติวิธีธรรมดา ไม่แตกต่างกันกับการประกอบกิจ หรือการปฏิบัติการโดย

ปกติ พูดยกง่าย ๆ ก็คือว่า เราพยายามลงทุนให้น้อยที่สุด เพื่อให้ได้ผลมากที่สุด และจะต้องกระทำโดยรอบคอบ แม้ว่าจะต้องเร่งทำ กระผมขอย้ำในเรื่องหลักธรรมทานี้ว่า การพัฒนาไม่ใช่เรื่องอื่นหรือ เรื่องธรรมทานั้นเองคือลงทุนให้น้อยและให้ได้ผลมาก ที่จำเป็นจะต้องย้านี้ ก็เพราะเหตุว่าบุคคลส่วนมากรวมทั้งบุคคลที่สำคัญในรัฐบาลด้วย มักจะเข้าใจเรื่องการพัฒนาไปในแบบอูทริ ในกระบวนการพัฒนานั้น เราจะทำให้เกิดผลดีได้ก็ด้วยมีความรอบรู้ลึกซึ้งในเชิงทฤษฎีและในเชิงปฏิบัติ วิธีการพัฒนาที่กระผมเรียกว่า “แบบอูทริ” นั้น หมายถึงการละเลยเสียซึ่งทฤษฎีพื้นหลักธรรมชาติ มนุษย์เราฝันใฝ่มนุษย์ด้วยกันได้ันว่าเก่ง แต่มนุษย์ย่อมไม่เก่งพอที่จะฝันหลักธรรมชาติหรือหลักเศรษฐศาสตร์หรือทฤษฎีวิชาอื่นใด ถ้าฝันเข้าจริง ๆ เมื่อใดผลจะประสบเป็นหยะหนะเมื่อนั้น

เนื่องด้วยทรัพยากรของชาติมีจำกัด เวลาที่มีจำกัด คนที่มีฝีมือวิชาความรู้ก็จำกัด เราจะทำอะไรเพื่อพัฒนาพร้อม ๆ กันทุกอย่าง คงไม่ได้แน่ เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นจะต้องลำดับความสำคัญ เรื่องใดสำคัญกว่า เอาเรื่องนั้นไปทำก่อน ถ้าเรื่องใดสำคัญน้อยก็ทำทีหลัง เรื่องที่สำคัญมากกว่าเรื่องอื่น ๆ นั้นพอจะกล่าวได้โดยกว้าง ๆ ว่า เป็นเรื่องที่เมื่อทำได้สำเร็จแล้วจะช่วยให้ทำอย่างอื่นได้สะดวก และได้ผลดีมากขึ้น ตัวอย่างของเรื่องนี้ คือ การพัฒนาคน การพัฒนาแรงงาน ถ้าหากว่าคนที่มีฝีมือจะช่วยให้มีฝีมือไปทำอย่างอื่นได้สะดวก การจ้างงานการคลัง การเงินให้มีระเบียบเรียบร้อย การตัดถนน การจัดการท่าเรือ และการขนส่งต่าง ๆ ให้มีสมรรถภาพดี ย่อมอยู่ในประเภทสำคัญเหล่านั้นทั้งนั้น

อนึ่ง ในการดำเนินงานพัฒนานั้น นักเศรษฐศาสตร์ย่อมจะพึงเล็งเฉพาะ

เรื่องเศรษฐกิจ ถ้าเป็นเช่นนั้น กระผมเห็นว่าจะพัฒนาโดยสมบูรณ์ไม่ได้ จะต้องพิจารณาเลยไปจนถึงการพัฒนาทางสังคมด้วย ซึ่งรวมถึงการพัฒนาการศึกษา สาธารณสุข และสาธารณูปการ นอกจากนั้น นักเศรษฐศาสตร์หรือนักพัฒนาควรคำนึงถึงหลักใหญ่แห่งชีวิต ซึ่งนอกเหนือไปจากความดีและสัจจะแล้ว ก็คือ ความงาม ศิลปะ กวีนิพนธ์ และดนตรี ต้องอยู่ในข่ายแห่งการพัฒนาขั้นสำคัญ การวิจัยในมหาวิทยาลัยก็เป็นการส่งเสริมสัจจะและปัญญาควรจะเป็นเรื่องเอกของขบวนการพัฒนาค่าย

หัวข้อต่อไป คือ อำนาจในการพัฒนา และการใช้อำนาจนั้น ในขบวนการพัฒนา คือ การลงทุนสำหรับส่วนรวมนั้น เราย่อมขาดเสียมิได้ที่จะต้องใช้อำนาจมากกว่าปกติ ในวงราชการเมื่อมีการพัฒนาย่อมมีการก่อสร้างมากขึ้น มีการสร้างคนมากขึ้น เงินงบประมาณรายจ่ายย่อมสูงกว่าปกติ และย่อมจะมีการดำเนินงาน เข้มแข็งกว่าปกติ กล่าวกันง่าย ๆ ก็คือว่า ถ้าเราพัฒนามาก งานก็มาก เงินก็มากช่องทางที่จะโกงกันหรือทุจริตกันก็มีมากขึ้น เงินคืองาน งานคือเงิน บันดาลความสุขให้แก่ผู้มีอำนาจที่ปราศจากหิริโอตตปละ ผู้ที่รับผิดชอบในการพัฒนาจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างระเบียบวิธีปฏิบัติป้องกันทุจริต และป้องกันมิให้ใช้อำนาจไปในทางมิชอบให้ได้ จึงจะพัฒนาได้ผลสมบูรณ์จริง ๆ มีเจ้าลัทธิประหลาดบางคน อย่างที่กระผมได้เสนอไปเมื่อกี้ว่า ออกความเห็นว่าเป็นประเทศด้อยพัฒนาอย่างไทยเราเนี่ย เราจะป้องกันการโกงกันได้ยาก และเมื่อมีการพัฒนาแล้วก็ยิ่งมีการป้องกันยากยิ่งขึ้น มิหนำซ้ำเจ้าลัทธินี้ยังได้กล่าวต่อไปว่า ถ้าเราปล่อยให้โกงกันเสียบ้าง บางทีเราจะพัฒนาได้เร็วขึ้น ลัทธินี้กระผมเสนอว่าเป็นลัทธิอุบาทว์ จะพัฒนากันให้พิสดารไปเช่นนั้นได้อย่างไร ถ้าจะปล่อยให้ศีลธรรมเสื่อมโทรมไปเพื่อพัฒนากันให้ได้สะดวก แม้ว่าจะเป็น

ความจริงกระผมก็ขอเสนอว่าอย่าพัฒนากันดีกว่า อยู่กันเฉยๆ มีความสุขมากกว่า แม้ว่าจะด้อยในทางวัตถุนั้นบ้าง ลัทธิอุตรัตถ์กล่าวว่าไม่มีหลักวิชาเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ ศีลธรรมสนับสนุนประการใด ถ้าประเทศใดมีการโกงกินกันมากเท่าใด ก็ย่อมเป็นอุปสรรคในการพัฒนามากเท่านั้น และพอจะเปิดโอกาสให้โกงกันได้ก็ยิ่งโกงกันใหญ่ ตัวอย่างของประเทศที่ได้รับความเสียหายในเรื่องนี้ ทั้งที่อยู่ใกล้ประเทศไทยเรา ที่อยู่ไกลในอัฟริกาก็มีอยู่หลายประเทศซึ่งได้ประสบหายนะมาต่าง ๆ กัน กระผมเข้าใจว่าประเทศไทยคงจะไม่ต้องการที่จะรับตัวอย่างมาปฏิบัติเช่นนั้น

การพัฒนากน

ในตอนสุดท้ายของภาคหนึ่งว่าด้วยการพัฒนา กระผมขอเสนอความคิดเห็นบางประการ เกี่ยวกับเรื่องที่สำคัญยิ่งสำหรับทั้งศาสนา ศีลธรรม และการพัฒนา เรื่องนั้นก็คือเรื่องการพัฒนาคน การพัฒนาคนหมายถึงการศึกษาสำหรับคนที่ยังเยาว์วัยและเข้าสถานศึกษา แต่ความหมายนี้กว้างขวางรวมถึงคนที่พ้นจากวัยและเกณฑ์การศึกษาแล้ว เราจะช่วยให้คน ๒ ประเภทนี้ให้ได้เป็นคนดี มีความรู้มีความสามารถทำงานให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมได้อย่างไร สำหรับเด็กเล็กตั้งแต่อายุ ๖ ขวบ ถึง ๗ ขวบ ขึ้นไป รัฐบาลมีหน้าที่ที่จะอำนวยความสะดวกให้ทั่วถึง ในขณะนี้เรายังไม่สามารถทำให้เด็กทุกคนในชั้นประถมศึกษาเข้าเรียนได้ตามกำหนด แต่การแก้ไขปัญหานี้เป็นเรื่องสำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งในการพัฒนาชาติ เพราะว่าตราบโศกที่เด็กของเรายังไม่สามารถจะอ่านออกเขียนได้ ผู้ใหญ่ทั้งหลายควรจะมีความละอาย เพราะบกพร่องทั้งในหน้าที่ ในศีลธรรมและการพัฒนา การอำนวยความสะดวกนี้เจ้าหน้าที่ฝ่าย

การศึกษาอ้างว่าทำเร็วไม่ได้ เพราะครูส่วนใหญ่ขาดวุฒิ ข้อย่างนี้กระผมไม่ค่อยเห็นด้วยเท่าไรนัก เพราะคุณวุฒิสำหรับครูสอนชั้นประถมนั้น ไม่สูงนักสำหรับวิชาการ แต่สูงยังสำหรับความอดสาหัสและวิริยะ ครูเป็นจำนวนมากต้องการปรับปรุงวิทยฐานะของตนเองจนลืมไปว่าตนมีหน้าที่สอนเด็ก บางคนไม่เอาใจใส่แก่การสอน แต่เอาใจใส่กับการเรียนเพื่อสอบเลื่อนวิทยฐานะของตนเองมากจนเกินไปนัก และครูใหญ่ ศึกษาธิการส่วนใหญ่ มักจะกวัดขั้นตรวจตราการปฏิบัติงานของครู การเกิดทุนวิทยฐานะของครูแทนความอดสาหัสวิริยะของครูนั้นเป็นการละเมิดศีลธรรม และเป็นการขัดขวางการพัฒนา

ในการศึกษาชั้นมัธยม เราไม่บังคับสำหรับเด็กทุกคนในปัจจุบันนี้ แต่ถ้ามีเด็กเข้าไปในชั้นมัธยมมากเพียงใด บ้านเมืองก็จะมีช่องทางเจริญขึ้นได้เร็วเพียงนั้น เรื่องนี้ญี่ปุ่นเป็นตัวอย่างอันดี การอำนวยความสะดวกศึกษามัธยมนี้ จะต้องกระทำโดยมีความมุ่งหมาย ๒ ประการ คือประการที่ ๑ ให้วิชาการแตกฉานดีพอสมควร และอีกประการหนึ่งต้องส่งเสริมให้นักศึกษานักเรียนแยกออกเป็น ๒ พวก คือ มีผู้ที่เรียนชั้นอุดมต่อไปทางหนึ่ง กับผู้ที่เรียนจบมัธยมแล้วจะออกไปทำมาหากิน ฉะนั้น จึงควรจะจัดการศึกษาให้สูงทางวิชาการสำหรับนักศึกษานักเรียนประเภทแรก และให้สูงพอสำหรับทางค่านวิชาชีพคือด้านอาชีพศึกษา สำหรับนักเรียนประเภทหลัง

สำหรับนักเรียนที่ออกจากการศึกษาในโรงเรียนในชั้นประถมกิตติ หรือในชั้นมัธยมกิตติ ยังนับว่ามีความรู้เพียงพอแก่สถานการณ์ปัจจุบัน และความต้องการทางพัฒนาหาได้ เพราะเรียนน้อยเกินไป รัฐบาลจำเป็นจะต้องจัดการศึกษาอบรมนอกโรงเรียนต่อไปให้ได้ด้วยและจะต้องทำให้เป็นการจริงจัง ให้

เน้นหนักไปในทางด้านฝึกอาชีพ ให้มีความรู้พิเศษสำหรับนักเรียนที่ออกชั้นมัธยม

นักเรียนชั้นอุดมศึกษาหรือชั้นมหาวิทยาลัย นับได้ว่าเป็นชั้นปัญญาชน การศึกษาจำจะต้องอำนวยความสะดวกให้นักเรียนชั้นนี้รอบรู้วิชาการทั่วไปกว้างขวางพอสมควร ให้รู้จักหน้าที่ความรับผิดชอบของปัญญาชนในประเทศ และให้รู้วิชาเฉพาะของตนลึกซึ้งจริงจนประกอบอาชีพเป็นผู้นำผู้อื่นได้

แต่ไม่ว่าจะเป็นนักเรียนชั้นประถม มัธยม หรืออุดม พวกเราที่เป็นผู้ใหญ่ควรจะต้องเป็นหน้าที่ที่จะให้ความรู้ทางศีลธรรมให้มีความรู้ผิดและรู้ชอบ มีหิริโอตตปะให้ถือทัศนคติทางธรรมอันถูกต้อง มิใช่จะมองเห็นการเสพสุรา การเสเพล การโกง เป็นการประพฤติก่อนแก่ควรจะทำ เรื่องนี้ให้ได้ผลจริงที่กระผมได้เรียนไว้ตอนต้น ผู้ใหญ่ต้องทำให้เป็นตัวอย่าง ไม่ใช่ว่าผู้ใหญ่ทำได้อย่างหนึ่ง แต่เด็กทำได้อีกอย่างหนึ่ง และตัวอย่างที่เราต้องการให้ทำนั้นต้องเริ่มขึ้นที่บ้านบิดามารดา ตลอดมาจนถึงครูบาอาจารย์ และผู้มีชื่อเสียงในวงราชการและสังคม ความประพฤติชั่วของเด็กและเยาวชนนั้น มิใช่เกิดจากการละเมิดศีลธรรมของเด็กเยาวชน กระผมเสนอว่ามีสาเหตุมาจากการละเมิดศีลธรรมของผู้ใหญ่ ทุกวันนี้เราบ่นกันว่าเด็กนักเรียนเกกมะเหรกเกเร นักศึกษานิสิตก่อการไม่สงบ หัวแข็ง ยกพวกตีกัน ขว้างระเบิดซึ่งกันและกัน เราบ่นกันไป แต่พวกเราบิดามารดา ครูบาอาจารย์จะทำอย่างไรกัน ผมอดคิดไม่ได้ว่าผู้ใหญ่เราช่วยตัวเอง และช่วยเด็กได้ด้วยวิธีที่ศาสนาพุทธและศาสนาอื่น ๆ ได้สอนเราไว้ วิธีนี้ก็คืออาศัยความรักความเมตตา และการปฏิบัติประพฤตินั้นเป็นตัวอย่าง เมื่อเด็กและผู้ใหญ่มีความรักผูกพันกัน ไม่เมินซึ่งกันและกัน เด็กและผู้ใหญ่จะเกิดความเชื่อถือซึ่งกันและกัน พุดจาพอ

ฟังได้ ความรักเป็นอาหารทิพย์เลี้ยงโลก ไม่ว่าเราจะถือกำเนิดมาเป็นชาวพุทธหรือชาวศาสนาอื่น ๆ เรื่องข้อคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโดยทั่ว ๆ ไป กระผมได้กล่าวมาพอสมควรแล้ว

บทบาทของพระพุทธศาสนา

ในตอนต่อไปซึ่งคงจะมีเวลาน้อย กระผมจะพยายามกล่าวถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาในการพัฒนาชาติ เท่าที่กระผมได้กล่าวมาแล้วเป็นส่วนมาก ข้างต้น ได้กล่าวถึงเรื่องศีลธรรมอยู่หลายครั้งและหลายตอน พอจะสรุปได้ว่า ถ้าปราศจากศีลธรรมแล้ว การพัฒนาประเทศ ไม่ว่าจะพัฒนาไปในทำนองใดย่อมจะบกพร่องและไม่สมบูรณ์ และเฉพาะอย่างยิ่งจะพัฒนาไปในทางเป้าหมายซึ่งจะผิด ผลสุดท้ายอาจจะพัฒนาไปในทำนองที่จะเห็นความเจริญทางวัตถุ เป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่าเรื่องที่สำคัญแท้ ๆ คือ ความเจริญในทางปัญญาและในทางธรรม การขาดจากศีลธรรมนั้นจะทำให้โลกเสื่อม กระผมใคร่จะขอเสนอข้อต่อไปว่า แม้ว่ากระผมจะพูดในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน และในท่ามกลางพุทธศาสนิกชนในที่นี้ บทบาทของศาสนาอื่น ๆ ก็ควรจะมีในทำนองเดียวกันนี้ และไม่ว่าจะถือศาสนาใด ศีลธรรมย่อมเป็นเครื่องมือที่จะทำให้การพัฒนาชาติเป็นไปโดยสมบูรณ์และดียิ่งขึ้น เท่าที่จะกล่าวถึงพระพุทธศาสนานั้น กระผมใคร่จะเสนอดังต่อไปนี้ พระพุทธศาสนาของเราที่จะช่วยเหลือในการพัฒนาชาติได้คือนั่น เราก็อ่ยมอาศัยพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสื่อสำหรับสืบพระศาสนา พระพุทธศาสนาของเรานั้น กระผมเข้าใจว่าเราจะช่วยให้มีการพัฒนาชาติได้ดีจริง ๆ คงจะต้องอาศัยหลักเกณฑ์บางประการ พระบวรพุทธศาสนาของเราก็คควรที่จะดำเนินการพัฒนาก้าวหน้าไปดังนี้

๑. กระผมเชื่อว่าเข้าใจว่าความเชื่อถือในบรรพพุทธานุศาสนาดังเป็นความเชื่อถือชนิดที่บริสุทธิ์ ไม่เจือปนความเชื่อถือโศกกลางทางไสยศาสตร์ในด้านถือผี ถ้าหากว่าพระพุทธศาสนาของเราแปลกปลอมและปะปนไปกับเรื่องตะกรุด คาถาอาคม และการเชื่อดวงความมากจนเกินไปแล้ว ย่อมทำให้การเชื่อถือในศาสนานั้นไขว้เขวไป และเกิดความระส่ำระสาย พระพุทธองค์ท่านมิได้ตรัสไว้หรือว่า คนโง่นั้นมัวแต่พิเคราะห์แต่ดวงดาว ความเชื่อถืออันนั้นกระผมเห็นว่าเป็นภัยแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เฉพาะอย่างยิ่งในเมื่อเราได้เห็น ไม่ว่าผู้ใหญ่ บณบานสถานกล่าวขอให้ถูกลืตเตอร์ ขอให้สอบไล่ได้ นักเรียนชั้นมัธยม ชั้นมหาวิทยาลัยที่ควรจะมีปัญญามากพอที่จะรู้ว่า ศีลธรรมและศาสนานั้นเป็นอย่างไร ทุกวันนี้ก็ยังมีกระบวนบณบานสถานกล่าวในมหาวิทยาลัยหรือในที่ต่าง ๆ ขอให้สอบไล่ได้ การบณนี้กระผมเชื่อว่าเป็นภัย ไม่ใช่เชื่อว่าเป็นเรื่องความโง่เขลาอย่างเดียว เพราะเหตุว่า ถ้าหากนักเรียนนักศึกษาหรือผู้ใหญ่เราบณบานสถานกล่าวได้ ก็พ่อค้าพาณิชย์ทำไมเขาจะไม่ติดสินบนข้าราชการ ตำรวจ ทหาร หรือฝ่ายปกครองไม่ได้ ก็เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นกระผมจึงใคร่ขอเสนอว่า เมื่อพระบรมพุทธานุศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาชาติ และในการที่จะทำให้มนุษย์ในโลกมีความสมบูรณ์ ทั้งในด้านสติปัญญาและทางค่านิยม เราก็ควรที่จะพัฒนาพระบรมศาสนาให้มีความบริสุทธิ์ ไม่แปดเปื้อน ไม่ไปผสมกับลัทธิไสยศาสตร์อันเป็นภัยต่อสังคมแก่ประเทศเรา

ข้อที่ ๒ กระผมใคร่ที่จะเสนอว่าความเชื่อถือในพระบรมศาสนาดังจะต้องเป็นความเชื่อที่มูลฐานตั้งอยู่ในเหตุและผลและวิชา ไม่ใช่ตั้งอยู่ในความเชื่อโดยมโนอย่างเดียว หรือไม่ใช่ตั้งอยู่ในอวิชาในกาลามสูตร พระพุทธองค์

ท่านมิได้ตรัสไว้หรือว่า “ท่านทั้งหลายอย่าพึงเชื่อสิ่งใดเพียงแต่เพราะเหตุที่ได้
ฟังตามกันมา หรือเพราะเคยเห็นเช่นนั้นต่อ ๆ กันมาก็อย่าเชื่อ หรือโดยข่าว
เล่าลือก็อย่าเชื่อ หรือโดยมีผู้อ้างตำราก็อย่าเชื่อ หรือโดยฟังเขาเองก็อย่า
เชื่อ หรือโดยคาดคะเนเอาเองก็อย่าเชื่อ หรือโดยตรึกตรองเอาเองตามอารมณ์
ก็อย่าเชื่อ หรือเพราะชอบใจว่าเข้ากับลัทธิของตนก็อย่าเชื่อ หรือเพราะเห็น
ว่าผู้พูดสมควรจะเชื่อถือก็อย่าเชื่อ หรือเพราะเห็นว่าสมณะนี้เป็นครูเราก็อ
เชื่อ แม้แต่คำของพระพุทธเจ้าที่สอนมานี้ก็อย่าเชื่อ ท่านจงเอาข้อที่ได้ยิน
ได้ฟัง ได้ตรึกได้ตรองตรวจดูด้วยเหตุผลจนเกิดความชัดแล้วจึงค่อยเชื่อ”

กระผมเข้าใจว่ากาลามสูตรบทนี้เป็นที่นิยมนับถือ ไม่ใช่เฉพาะในหมู่
นักเรียน พุทธศาสนาเท่านั้น ในหมู่ นักศึกษาทั่วโลก ไม่ว่าจะยึดมั่นในศาสนาใดก็ยอม
สรรเสริญในข้อที่พระพุทธองค์ได้ตรัสดังกล่าวนี้

ประการที่ ๓ กระผมขอเสนอว่า การที่เราจะนำเอาคำสอนของพระพุทธองค์
ซึ่งเป็นหลักธรรมมาประยุกต์กับสภาพปัจจุบันนี้ เราจำเป็นต้อง
คำนึงว่า สภาพปัจจุบันและลักษณะของสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่
เสมอ และก็จะมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ถ้าหากว่า เราจะยึดมั่นในคำ
ที่ว่าพระธรรมของพระพุทธองค์นั้นเป็นอกาลิโก คือไม่มีวันตาย ใช้ได้ทุกเมื่อ
นั้นก็เป็นเรื่องที่จริง แต่วิธีการปฏิบัติที่จะให้ประยุกต์กับสภาพปัจจุบันนี้เปลี่ยน
แปลงจากความจริงครั้งพุทธกาลมา ๒๕ พุทธศตวรรษแล้ว เราก็จะมีการ
เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ เพราะฉะนั้นกระผมจึงเห็นว่าการที่จะให้ถึงจุดให้มี
การหว่านพืชแห่งพระธรรมไปสู่ประชาชนในส่วนใหญ่ในปัจจุบัน เฉพาะอย่าง
ยิ่งในเยาวชนแล้ว เราจำเป็นต้องจะมีการเปลี่ยนแปลงวิธีทำ วิธีที่จะใช้เป็น
ประโยชน์แก่เยาวชนและปัจจุบันชนเป็นอย่างมาก กระผมเข้าใจว่าวิธีการ

เทศนาที่จะเป็นที่ดึงดูดแก่ประชาชน เฉพาะอย่างยิ่งแก่นักเรียนนั้น ถ้าเราใช้วิธีเทศนาแบบที่เราเคยทำกันอยู่เรื่อย ๆ จะไม่ได้ผลนัก เพราะเท่าที่ประสบมาได้เคยนิมนต์พระไปเทศนาเพื่อคัดค้านทานเด็ก แต่ก็ปรากฏว่าเด็กนั้นไม่ค่อยจะรับฟัง และมีวิธีเลี้ยงง่ายนิดเดียว ก็อนึ่งหลับไม่ฟัง เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่าในเทศนานั้นจะมีอะไรที่เป็นเรื่องปัจจุบันทันด่วน เป็นเรื่องที่จะทำให้เกิดความสนใจแก่เยาวชน กระผมเข้าใจว่าจะเป็นเรื่องนโยบาย การที่จะใช้ประยุกต์พระธรรม ที่ประยุกต์นำเอาพระธรรมซึ่งเป็นอมตะแล้ว ก็เอามาใช้กับสภาพปัจจุบันนั้น กระผมเชื่อว่า จำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาและมีการวิจัย และการพูดสนทนาบ้าง เนื่องด้วยเหตุนี้กระผมที่ย่างเท้าเข้ามาในที่ประชุมนี้ ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและทราบว่ามีการศึกษา มีการวิจัยเป็นหลัก จึงรู้สึกเป็นเกียรติและมีความยินดีเป็นอย่างมาก และใคร่จะสละดีท่านองค์ปฐมสถานายกซึ่งได้ก่อตั้งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมาแล้วเป็นอย่างมาก

ประการสุดท้าย ที่กระผมใคร่จะเอามาเสนออีกก็คือว่า การพัฒนานั้น จำเป็นที่จะต้องใช้ทั้งทางโลกและทางธรรม ดังที่กระผมกราบเรียนมาแล้ว เพราะฉะนั้นทางฝ่ายพระสงฆ์ก็ดี ทางฝ่ายบ้านเมืองก็ดี จำเป็นที่จะต้องร่วมมือกันเป็นอย่างมาก มีหลายกรณีทีเดียวที่ฝ่ายบ้านเมืองรู้สึกว่าจะเพิกเฉยต่อความสำคัญของวัดในชนบทหรือในเมือง และเพิกเฉยต่อความสำคัญของการเป็นผู้นำของพระสงฆ์ในหมู่บ้าน ตัวอย่างที่เห็นได้ง่ายก็คือว่า เมื่อรัฐบาลต้องการที่จะพัฒนาการเกษตร เรามักจะคิดไปในทำนองว่าประเทศอื่นเขาทำกันอย่างไร เขามีนักพัฒนาซึ่งมีความสามารถมีความรู้และได้ฝึกฝนไป ส่วนมากก็เป็นคนหนุ่ม ๆ หรือเป็นคนกลางคนก็ไปส่งเสริมสำหรับที่จะให้ชาวบ้านและชาวนา

ชาวไร่ได้มีหลักวิชา ที่มีอยู่นั้นนำเอาไปประกอบใช้ บางแห่งก็ได้ผลดี นี่เป็น
การกระทำในด้านฆราวาสและทางโลกอย่างเดียวบางแห่งก็ได้ผลดี แต่ส่วน
บางแห่งนั้นไม่ได้ผล เพราะส่วนใหญ่ประชาชนขาดความนิยมนับถือในคน
หนุ่มกว่า ที่จะมาแนะนำให้ตัวทำสิ่งที่บิดามารดาปู่ย่าตายายทำมาแล้วเป็นเวลา
หลายร้อยปี ถ้าหากว่าทางตำบลบ้านเมืองรู้สึกมีความเฉลียวฉลาดพอที่จะเข้าหา
วัด กล่าวคือไปหาพระท่านแล้ว ก็เพื่อจะปลุกความนิยม ก็ต้องอาศัยทางท่าน
สถาบันสงฆ์เป็นสื่อในเรื่องต่าง ๆ เรื่องเหล่านี้จะสำเร็จได้ดียิ่งขึ้น นี่กระผม
เข้าใจว่าความร่วมมือระหว่างฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาส ถ้าหากว่าได้มีการกำหนด
การไปโดยดีแล้วก็จะประโยชน์ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ทั้งฝ่ายบ้านเมืองก็จะ
ได้ฟังพระพุทธศาสนา ทางฝ่ายพระพุทธศาสนาก็จะได้ทำประโยชน์แก่บ้าน
เมืองด้วย และเมื่อมีประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกันแล้ว กระผมเชื่อว่าทาง
ฝ่ายบ้านเมืองก็จะเห็นความสำคัญในการที่จะพัฒนาพระบวรพุทธศาสนาให้มัน
คงสืบไป ขอขอบคุณ

ตีพิมพ์ใน

รายงานกิจการของมหาวิทยาลัยสงฆ์

๒๕๑๔